LIBRARY OF SCANFAN

Milliyet 'in "Kültür Mirasını Koruma" Kampanyasının Armağanıdır.

İSTANBUL'dan GÖREME'ye kültür mirasımız

8. FASİKÜL

"Ey okur, tirenkete yelkenini Hızır Reis gibi molameze ederek, yani yarım boşa alarak buralara değin geldik. Artık izin ver de kıyısaraylara, köşklere, kasırlara, yalılara, koylara daha çok borda etmeden, Boğaz'ı bir atmaca gibi Yıldız tepesinden tarayan Sultan Hamit'i ekranlarımıza getirelim... Yıldız köşk ve bahçeleri ayrı bir kenttir. Yedi bin tüfekçi, yani yedi bin gırtlak onun üstündedir. Valdesultanların, kadınefendilerin, ikballerin, şehzadelerin, cariyelerin, mabeyincilerin, bahçıvanların, aşçıların sayısı da beş bin dolaylarındadır. Bunlara Yıldız Parkı içindeki atelyelerde çalışan usta ve işçileri katarsanız, gırtlaklar on beş bine yükselir ki topunun doldurulup boşaltılması değme hazinelerin işi değildir".

SALAH BİRSEL

● *Yıldız Sarayı'nın Ahmet Ragıp tarafından yapılmış bu yağlıboya tablosu Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ndedir.*

S.O.S İSTANBUL S.O.S

Yıldız Sarayı (II)

Çelik Gülersoy

HAREM kapısından içeri girildiğinde, solda Çit Kasrı'na bağlantılı limonluğu görürüz. Sağdaki yapı, "Küçük Mâbeyn"dir. Abdülhamid'in, Harem'den çıkmadan, büro olarak kullandığı asıl bina, budur. Burada, yabancıları ve ülke içinden de birçok sivil, askerî şahsiyeti kabul ettiği olurdu. Vahideddin'in de, Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderirken, bu binanın bir odasında kabul ettiği tahmin edilmektedir. Görüldüğü gibi, Harem içerisinde dış temasların yapılabilmesi, bir Osmanlı sarayında ilk defa cereyan etmiş oluyor. Dolmabahçe, Çırağan ve Beylerbeyi Sarayı'nda bile, kesinlikle önlenmiş olan bu kullanım şekline karşı, Yıldız Sarayı'nın daha yeni tarihli olması dolayısı ile, çağdaşlaşmaya doğru bir adım atıldığı düşünülebilirse de, Abdülhamid'in ve Harem takımının yaşama biçimi akla getirilince, bu tezin geçersizliği hemen anlaşılır.

Küçük Mâbeyn'in yanında eski Kaskad Köşkü vardı. Onun da yanında, köşebaşında, "Daire-i Husûsiye" yer alıyor. Bu bina yazık ki, 1930-60'lı yılların kullanımları sırasında epeyce değişiklik geçirmiş ve asıl hüviyetinden çok şey kaybetmiştir.

Aynı şey, Küçük Mâbeyn'in Harem'e bakan sağ köşesinde yer alan Hünkâr Hamamı için de söylenebilir. Devrinin çini ve süsleme sanatlarını yansıtan, güzel denebilecek bu ilginç eser, yazık ki herhangi bir devlet dairesi gibi, beton taşlıkların ortasında kalmıştır. Daire-i Husûsiye'nin karşısındaki binalar grubu da, Abdülhamid'in daireleriydi. Günlük yaşamını buralarda geçirir, yatak odası olarak da, bu soldaki binayı kullanırdı. Ancak, uğradığı bir böbrek rahatsızlığından sonra, buradaki odasını yeterince havadar, güneşli ve sağlıklı bulmayan doktorların isteği üzerine, Kadınefendisiyle beraber, karşıki binaya naklettiğini, çeşitli kaynaklarda görüyoruz. Bu yeni yatak odası, ötekine oranla daha sağlıklı imiş. Fakat, düzenli ve devamlı bir yatağa burada da sahip olamayıp, Avrupa'da bekârların küçük daireleri için bulunmuş bir çözüm olan, "gündüz kanepe, gece yatak" tipinde bir mobilyayla durumu idare ettiğini, kızı Ayşe Sultan, hatıralarında yazmaktadır.

Başına bir hastalık gelinceye kadar, aslında bir cennet diyarı olan ve imarı için her metrekaresine altın dökülmüş bir sarayın içinde, en sağlıksız odada yatmak, nakl-î mekân etmeye mecbur kalınca, kanepede gecelemek, banyo için (hem de her sabah yıkanmak gibi güzel bir âdeti olduğu halde), yatak dairesi yerine, başka bir binaya gitmek, bir kulübede yemek yeyip,yazkış başka birkaç yapıyı büro olarak kullanmak, nasıl bir gönül yapısının ve ruh düğümünün sonucudur, tıp ve psikoloji bilginleri, bu konuda ne kadar çalışsalar, azdır.

Bulunduğumuz noktanın devamı, sağda ve solda, Harem Daireleridir. Kızlar Ağası, Kadınefendiler, Hazinedar Usta, Gedikli Cariyeler, Usta Kalfalar, Musahip Ağalar ve Cariyeler Daireleri adıyla, burada birbirine eklenmiş, bir alay yapı görürüz. Sağdaki yapılar grubu, ayrıca diyafram gibi, bir nar'ın iç taksimatı gibi, iç ve dış duvarların ortasıdır ve Şale Köşkü'nün önüne doğru uzanmıştır.

Dış duvarın ötesinde kalan, bugünkü Yıldız Parkı'nda, ana yolda yürürken, Şale Köşkü yan kapısına ayrılan bir bağlantı yolu görürsünüz. Yüksek, menekşe gülleriyle kaplı bu duvarın arkası, işte bu Harem Daireleri kısımlarından, son bölümdür.

Daire-i Hususîye'ye bir an için tekrar dönelim: Burada, karşımıza gelen küçük bir antrenin içinde, ilginç bir bölüm var da ondan: Saray Tiyatrosu... Çok şükür büyük kısmı bozulmadan durmakta olan bu yüzük taşı gibi güzel parçanın, gene Harem'in ortalık yerinde bulunmasının garabetine işaret etmeden, geçemeyeceğim. Abdülhamid'in, "harim-i ismeti"ne, erkekleri, hem de frenk erkeklerini nasıl sokabildiğini, anlamış değilim. Geceleri icra-i faaliyet eden bu saray bölümüne, Hünkâr'ın davetiisi, yabancı devlet adamları, İstanbul'daki sefirler ve eşleri, Türk devlet ricali, soluk elektrik ışıklarıyla aydınlatılmış bu Harem taşlıklarını geçerek gelirlerdi.

Abdülhamid Tiyatrosu'nu onurlandırmış olan ünlü ziyaretçiler, yabancı sanatçılar, opera ve operet grupları ve bunların programları üzerine bir bütün kitap yazılabilir. Bu işin de ustası, Türkiye'nin bu konulardaki yüz akı bilgini, Prof. Dr. Metin And'dır. Bu güzel bahsin, kendisinin himmetini beklediğini, burada vurgulamak isterim.

Bu kısa yazımda, Saray Tiyatrosu'na uğramışken, ben sadece, pek bilinmeyen bir-iki özelliğine işaret ederek geçeyim: Devrinin saray tiyatrolarının küçüklerine benzetilerek yapılan bu şık ve zarif salonun, önce orijinal rengi, yani altın oymalar ve süslemeler dışında kalan zemin rengi, bugünkü gibi yeşil değil, koyu kırmızıydı. Salon elektrikle aydınlanıyor, sahnesi yine elektrikle çalışıyordu. Ancak parterde, Avrupa tiyatrolarında görülen koltuk dizisi yoktu ve burası bomboştu: Çünkü kimse sırtını Hünkâr locasına dönmüş olarak oturmak hakkına sahip değildi... Bu yüzden, burada temsil veren yabancı artistler, boş bir salona karşı konuşmak ve şarkı söylemek gibi, hiç alışık olmadıkları bir işi yapmak zorunda kalmaktaydılar. Hünkâr'ın locası, sahnenin karşısına düşüyordu. Fakat yine değişik bir unsur olarak orkestra, sahnenin ön altında değil, localar kısmındaydı. Hünkâer'ın, müziği daha yakından dinlemek tutkusundan olsa gerek.

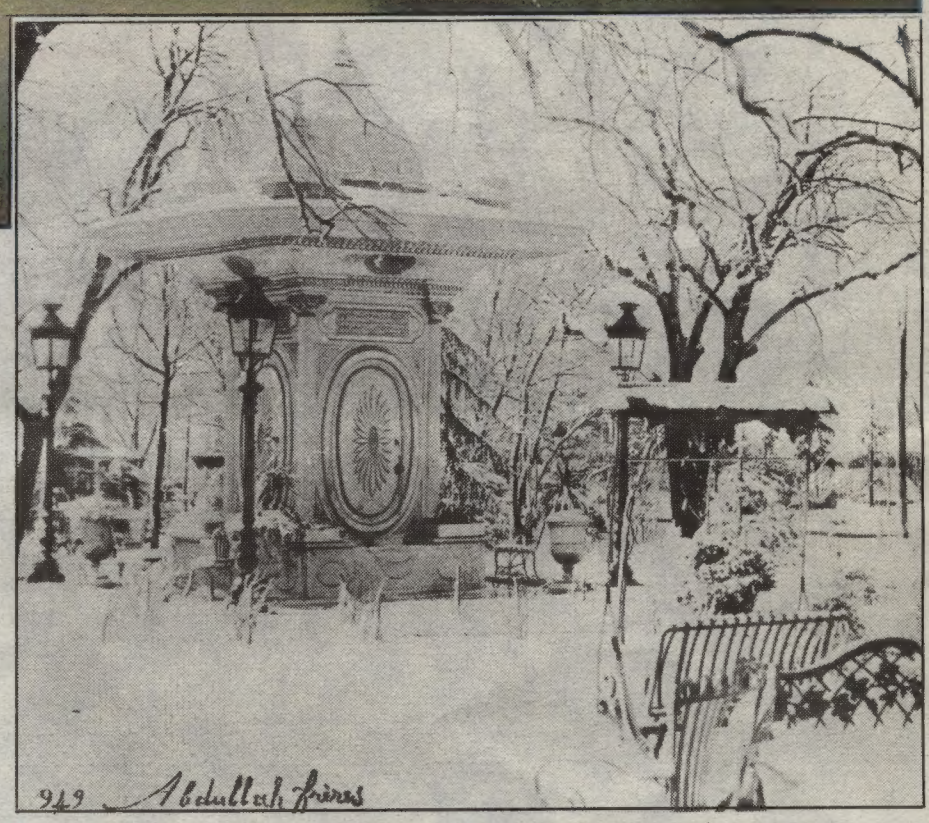

● *Abdullah Frères mührünü taşıyan bu siyah-beyaz fotoğrafta III. Selim Çeşmesi görülüyor. Üstteki yağlıboya tablonun ressamı ise Fahri Kaptan'dır. (Devlet Resim ve Heykel Müzesi).*

Sırası düşmüşken, Abdülhamid'in, bugün kendisini bayrak yapmış olan yobaz kesimden bir konuda daha ayrılarak, Batı müziğine düşkün olduğunu kaydetmem gerekiyor. Öz kızının naklettiğine göre, kendisi alaturkayı "gam verici ve uyku getirici" bulurmuş. Öbür kaynaklara göre de, Abdülhamid'in müzik hakkındaki düşünceleri, çok ilginçtir. Kendisine göre, bugün dinlediğimiz, tüm toplumumuzun bayıldığı, günümüzdeki adıyla "Türk Sanat Musikîsi", İran ve Bizans kökenliymiş. Türklerin asıl müziği, davul ve zurnayla icra edilen köy havalarıymış. Abdülhamid ayrıca alaturka musikînin, Batı enstrümanlarıyla çalınmasına da karşı. Her şeyin kendi mantığı içerisinde ve kendisiyle tutarlı olarak icrasını arzu eden, yani, oyunun kurallarına göre oynanmasını isteyen, (nitekim kendisi de istibdat yönetiminde ve politikasında bunu dört-dörtlük uygulayan) Hünkâr, alaturkada piyanoyu katiyyen çaldırtmazmış.

Böyle bir anlayışın ve titizliğin içerisinde olan dünkü Padişahımızın, günümüzde, "sanat musîki"sinin, alafranga tuvaletli hanımlar ve smokinli beyler ile, frak giymiş olduğu halde, aslında Baş tefçinin görevi olan bir işi, elinde tef olmayarak üstlenen, ve tek sesli bir müzikte, temelinden anlamsız ve komik jestler olarak kalmaya mahkûm bir takım monoton el ve kol hareketleriyle, garip bir yönetim fonksiyonunu icraya çalışan) "orkestra şeflerini" görseydi, ne hissedeceğini ve ne yapacağını, bir Türk vatandaşı olarak, doğrusu merak etmekteyim.

★ ★ ★

TİYATRONUN arkasındaki duvarın ötesinde, Yıldız Sarayı'nın neredeyse yarısı kadar bir bahçenin ortasında yer alan, yine yüksek duvarlarla çevrili son bölüm, bügünkü adıyla "Şale Köşkü"dür. Burasının saray dilindeki orijinal adı ise, "Merasim Dairesi" idi.

Dış görünüşü ve iç düzeniyle tutarlı bir mimariye sahip olan bu uzun ve anşap yapı, ger-

çekten (merkezî Avrupa ve İsviçre dağ evi) olan Chalet üslûbuna yakındır. Ama içerisi, chalet stilinde döşendiği gibi, mobilyaları, porselenleri, kristalleri ve halıları ile, Avrupa'da bütün chalet'lerin toplamına eşit bir zenginliği içerir.

Bu bina, Alman İmparatoru II. Wilhelm ve İparatoriçesinin 1889'da yaptıkları ilk ziyaret için özel olarak inşa edilmişti. Taht'a çıktıktan sonra ilk kez bu çapta bir yabancı konuğu ağırlamak durumunda kalan Abdülhamid, inşaat ve döşemeyle tek-tek ilgilenmiş, bu iş kendisine haylice zahmet vermişti. Bazı kaynaklar, yapının ahşap süslemeleri, kapı kolları gibi bir kısım işlerinin, bizzat Hünkâr tarafından marangozhanede yapıldığını kaydediyor.

Chalet Köşkü'nün Büyük Muayede Salonu'nda döşeli hereke işi halının, dünyanın en büyük halısı olduğu söylenir. Bu görkemli salonda, II. Wilhelm ve eşi için, altın takımlar ve üzeri mücevherli kristal bardaklarla servis yapılan, çok görkemli, 120 kişilik bir ziyafet verilmişti.

Hünkârın taht'a çıkışının 25. yılı kutlanırken, dünyanın ve imparatorluğun her yanında yağan hediyeler de, bu binanın salonlarında teşhir edilebilmiş, süresi dolanlar, hatta bu binaya da sığmayanlar, Abdülhamid'in o sıralarda gözüne girmiş devlet ricaline hediye edilmişti. Konaklardaki epeyce bir zenginlik eşyasının kökeni, bu 25. yıldönümünde, yani 1903'de Hünkâr'a yağan hediyelerdir.

Muayede Salonu bir de, Meşrutiyet ilân edildikten sonra, Hünkâr'ın milletvekillerine verdiği büyük ziyafete sahne olmuştur. Şerit halinde konulmuş uzun masalara dizilen, aydın, eşraf, hoca takımından bir alay mebus, Padişahın okuttuğu demokrasi nutkuyla coşmuşlar, salonu, "Padişahım çok yaşa" âvâzeleriyle çınlattıkl çınlatmışlar. Hele hünkâr yemekten sonra iç odaya iç odaya çekilip, kahve sırasında ekstra bir haber daha göndererek, "canım, millet için feda olsun" cümlesini nidâ ettirdikten sonra, salondaki büyük coşku, aşırı heyecan, haykırmalar ve gözyaşları, görülecek bir manzara oluşturuyordu. Bunlara bakan Abdülnümid'in taht'a çıktığı 1876 yılından bu yana, ülkede fazla bir şeyin değişmemiş olduğu kanaatini perçinledi tahmin edilebilir. Bu sahneden kısa bir süre sonra, bilindiği gibi aynı meclis, Musevî ve Arnavut sözcülerden oluşan bir heyetle, Hünkâr'ı, o kadar sevdiği ve korktuğu taht'ından indirmiştir.

★ ★ ★

BUGÜNKÜ Yıldız Sarayı düzeninde, bilindiği gibi, Şale Köşkü bölümü, ayrı bir yönetime, meclis idaresine bağlı ve kapalı olduğundan, Saray'ın son görülecek kısmı, Harem yapılarıyla, bugünkü Yıldız Parkı duvarının arasında kalan İç Bahçe'dir. Uzunlamasına yeşil bir alan oluşturan bu bölümün ortasına,

● *Yıldız Sarayı'nın tarihini Abdülhamit'ten soyutlama olanağı yoktur. Kartpostalda, padişahı arabasından inerken görüyoruz.*

Hünkâr'ın gidemediği, göremediği ve yaşamadığı, cânım Boğaziçi'ni sözüm ona hatırlatmak üzere, uzun ve kıvrımlı bir havuz yapılmıştır. Harem'in bir kısım dizi-dizi pavyonları, bu cennet bahçesine bakıyordu. Bahçeye cephesi olan en uzun pavyonlar, marangozhane ile bugün ne sebeptense, "Güzel Sanatlar Dairesi" adı konmuş olan, kütüphane bölümleridir. Hünkâr'ın marangozluktaki hünerleri bilinir.

Bilinmeyen, veya az bilinen şey ise, kitaplıkta, Abdülhamid'in çok seçkin eserleri, muhteşem ciltleri ve her biri birer sanat eseri müzeyyen albümleri, itina ile toplanmış olduğudur. Avrupa saraylarındaki örneklerini aratmayacak olan bu uzun salonda, tavandan değerli avizeler sarkıyor, duvarlarını Şark üslûbundaki büyük ve maun kitap dolapları örtüyor, ortasında, dolaplara sığmayan kocaman albümlerin konulduğu, ağır ve arabesk masalar yer alıyordu.

Kitaplığın yönetimi, başı sarıklı, Saray imamına verilmişti. Bunun oğlu olan, Üniversite Kütüphane Müdürü Nurettin Kalkandelen'i ben, hayattayken tanıdım. Onun anlattığına göre, 1908 Meşrutiyeti'nden ve Abdülhamid'in indirilmesinden sonra, bir kısım görevliler, maalesef Saray'da geniş çaplı bir yağmaya girişir ve Harem dahil bir çok yeri soyarken, bir grubu da, kütüphaneyi basmış. Hâfız-ı kütüp olan imam efendi, kapının eşiğine yatarak, "Beni çiğneyin, sonra içeri geçin" demiş. İhtilâl bile olsa, o dönemde başı sarıklı bir hocayı çiğnemek kolay olmadığından, yağmacılar geri dönmüşler ve kitaplık kurtulmuş. Bugün, Üniversite Merkez Kitaplığı'nın depolarında bulunan kitaplar ve dolaplar, Yıldız Kitaplığı'ndan nakledilen bu zengin koleksiyondur.

Ülkemizde, yağma için bile olsa, kitaba yönelinmesi, kimilerine mutlu bir olay gibi gözükebilir. Ben kendi hesabıma bu kadar iyimser olamıyor ve 1909 açıkgözlerini buraya çeken motifin, kitaplıktaki eserler değil, üzerine mücevher parçaları hakkedilmiş ciltler olduğunu tahmin ediyorum. Bu süslü parçalar halen Üniversite Merkez Kitaplığı'nda, madenî bir kepenkle ayrılmış, ayrı bir bölümde muhafaza edilmektedir.

İç Bahçenin bugün ortadan kalkan, Harem'e yapışık bir kaç Köşkü, bu cennet yeşilliklerine baktığı gibi, yerlerini tam bilemediğimiz olağanüstü güzellikle seralar da, bu çimen ve çiçek diyarını süslemekteydi. Bu limonlukların iç ve dış resimlerine sahibiz. Fakat yerlerini doğrusu kimse tam bilemiyor. 50 yıl gibi kısacık bir süre içerisinde, bu kadar dünya servetinin ortadan kalkması, ancak Şark'da görülebilecek, ekonomi dışı sosyal olaylardandır.

Sarayın bahçelerinin îmarı ve bakımı, ikisi Alman, biri Fransız, biri İtalyan, dört beş bahçevanla, 300 kişilik bir bahçevan ordusu tarafından yerine getiriliyordu.

Yazı boyunca, mimarî anlayışını ve yerleşim geleneğini eleştire durduğum Abdülhamid'in, bahçe zevki, çiçek ve kuş sevgisi karşısında ise, ancak şapka çıkarılabilir. Her metrekaresine avuçla altın döküldüğünü tarihin yazdığı bu İç Bahçe'de, Abdülhamid, gerçekliğine zor inanılacak cennet güzellikleri meydana getirmişti. Uzun havuzun iskelelerine elektrikle çalışan çatanalar yanaşırken, en nâdide ağaçlar, misk-i amber ve gül ibrişimi dalları, havuzun durgun sularını öpüyor, her tarafta güllerin en görülmemişleri, rüya çiçekleri gibi açıyor, duvarları, etrafa parfüm dalgalarını yollayan yüksek hanımelleri, yaseminler, sarı ve beyaz menekşeler, mor, beyaz ve sarı salkımlar örtüyor, zümrüt çayırlarda tavus kuşları cennet renklerini sergileyen eteklerini teşhir ediyor, bu tablolara her taraftan, neşeli kuş sesleri kadar, cam evlerinde itina ile bakılan egzotik Afrika ve Brezilya kuşlarının ve her çeşit yaratıklarının, garip ve büyüleyici sesleri karışıyordu.

Abdülhamid, ziyaretçi kabul etme gibi sınırlı bir zaman parçasından, ve jurnalleri okuma gibi uzun süren bir meşgalesinden arta kalan vakitlerini, bu bahçenin çeşitli bölümlerinde geçirmekteydi. Sabah namazından sonra ilk gezintilerinde, cebine mutlaka bir miktar altın lira koyarak, yeni-yeni becerilerinden dolayı, bahçevanlarını ödüllendirdiği bilinir.

Sarayda âdet, günde iki öğün yemek yemekti. Birisi, bugünkü saatle 11'deydi, akşam yemeği ise, mutlaka güneş batarken yenirdi. Yabancı konuklar için bile, bu kural bozulmazdı.

Akşam yemeği yendikten sonra, her taraf derin bir sessizliğe gömülür, gün boyunca bahçede işitilebilen neşeli kahkahalar susar ve evhamlı Hünkâr, mutlak bir sessizlik içinde, erkenden yatmaya çekilirdi.

Şehirde birkaç büyük otel ve yabancı banka dışında izin verilmeyen elektrik, Saray'a erken bir tarihte bağlandığı gibi, Terkos şirketinden su da sağlanmış, zaten, doğal kaynağı olmayan bu geniş arazilerin bahçeye dönüşmesi, bu suretle mümkün olabilmişti.

Gece döküm fenerlerle aydınlatılan bahçede, kuşların sesinden başka, hiçbir gürültü duyulmaz, devriye nöbetlerini yerine getiren tüfenkçiler bile, Hünkâr'ın rahatsız olmaması ve muhtemel suikastçıların da duymaması için, ayaklarına keçe sarmış olarak dolaşırlardı.

Şemşiyelerini açmış ulu ağaçlardan, ressam paleti renklerini sergileyen çiçek tarhlarına, ve cennet kuşlarına kadar, olmadık güzellikte apayrı bir dünyayı sergileyen İç Bahçe, günümüzde, Kültür Bakanlığı'na geçeli 5 yıl olduğu halde, her tarafı harabe ve diz boyu otluk halindedir.

Birkaç yıldır başlayan bir îmar kıpırdanması içerisinde gözlemlenen çok olumsuz bir gelişme ise, burasının yılda bir ay ve onun da belirli günlerinde bahis konusu olan, kısacık sanat gösterileri uğruna, aslî hüviyetini, tabiî ve tarihî karakterini çok bozan modern çözümlere konu yapılmasıdır. Havuz adasına oturtulan yüksek mermer plâtform ile, betondan yapılma rampa halindeki oturma blokları, tabur-tabur, bu Harem bahçesinin Paris ve Viyana taklidi olan 19. yüzyıl görkeminden hayır bırakmayan müdaheleler olmuştur. Daha önce Yedikule Hisarı'nda da uygulanan bu beton taburlar yerine, dünyada, bu gibi amaçlar için, açılır kapanır demir sandalyelerinin kullanıldığı, temsillerden sonra işi biten bu eşyanın kaldırılıp bir yere istif edilmesiyle, tarihî görünümünün korunmuş olduğu, malûmdur.

Yıldız Sarayını değerlendirelim ve kullanalım derken, açılmakta olan ikinci sakıncalı gelişme, çeşitli binaların değişik kuruluşlara kullanım için taksim edilmesidir. Böyle bir çözüm, ancak çok sınırlı kültürel amaçlar için kabul edilebilirse de, ana bir şartının ve gerekçesinin olması lâzım gelir: Bahis konusu yapıya talip olan kuruluşun, onun onarımını ve döşenmesini üstlenmesi, ve bu yükü devletin üzerinden alması şarttır. Yıldız Sarayı'nın Boğaziçi'ne bakan, ve hâlen İstanbul Belediyesi'ne bağlı bulunan koruluk kısmında, uygulanan örneklerde olduğu gibi. Sarayın üst harap köşklerinde ise, böyle bir gerekçeye ve mâzerete de yer verilmeyerek, devletin onarım ve döşemeye 100 milyonlar ayırması, sonra bunları istekli kuruluşlara tahsis etmesi gelişmesinin başladığı gözlemlenmektedir.

Yıldız Sarayını îmar etmek ve kullanmak, "para", "zaman" ve "zevk" işidir. Fakat hepsinden önce gelen unsur, işin telâşeye getirilmemesi, îmar edelim derken, Saray'ın 1980'ler İstanbul'una dönüştürülmemesi, ve kamu yararının daima en ön plânda tutulması olmalıdır.

Bir belge:

Safvet Paşa'nın 12 Mayıs 1874 tarihli mektubu

İstanbul'un îmarı konusunda, neredeyse iki yüzyıldır tartışılmakta. Bu dönem içinde olumlu-olumsuz pek çok fikir ileri sürülmüştür. Ama hiçbir yaklaşım, karamsarlık açısından Safvet Paşa'ninkine erişememektedir:

"Avrupa'nın en fena şehri bizim nefs-i İstanbul şehrine ve Üsküdar ve Galata ve Eyüp'üne nisbet kabul etmez surette fâiktir. Bizim ecânibe karşı iftihar edecek yalnız bir Boğaziçi'nden başka bir şeyimiz olmayıp, onun dahl mesire ve mahall-i içtima addolunan Küçüksu ve Çubuklu ve Sultaniyye ve Hünkâr İskelesi denilen mahallelerinin ne hal ve hey'ette bulunduğu ve bunların üçünde zeytin ekmek satar âdi bir bakkal barakası dahi mevcut olmadığı derkârdır. Bu hali bilmeyip de oraya gidenlerin şayet karınları acıkıp ve o aralık simit ve ekmek satanlardan birisi tesadüf etmez ise, artık ağızlarını havaya açıp durmaları lâzım gelir. (...) Dersaadet'in birinci caddeleri olan Divanyolu ve Cağaloğlu ve civarının ne hâl-i harâbiyette bulunduğu ve öyle sokakları geniş caddelerde el-haletü hâzihi birçok hâli arsalar durup, bazı mahallerinde dört buçuk arşın irtifâ'ında bir buçuk odalı hâneler mevcûd olduğu görülmektedir. Avrupa'nın hangi şehrinde on altı arşın kaddinde bir hânenin ittisalinde beş-altı arşın irtifa'ında bir hâne bulunur ve hangisinde ekmekçinin fırını ve hangi otelin yemek pişirilen mutfağı halkın gözü önünde tutulur? Hâsılı İstanbul'un ebniye ve sokak ve dükkânlarının sıklet-i manzaralarıyla sâir fenalıkları ta'rif olunmaz derecededir ve bunların ıslâhı imkânı yoktur."

S.O.S 5 KITA'DA S.O.S

Yemen'de bir cennet

1962 yılında kurulan Yemen Arap Cumhuriyeti'nin yetkilileri, 1972 yılında çıkardıkları bir yasa ile tarihî eser ve mirası koruma kararı almışlardır. Bu zorunluluk, 1970 yıllarında başkent Sanaa'nın yüzyıllar boyunca koruduğu geleneksel yapısının yeni kentleşme hareketi dolayısıyla tehdit altına girmesiyle duyulmuştur. On yıl gibi kısa bir süre içinde, Sanaa'nın eski şehri hızlı gelişmelerin baskısı altında kalarak yok olmaya yüz tutmuştu. Bu olumsuz gelişmenin başlıca nedenlerinden biri, insanların şehrin çevresinde çağdaş olanaklar sağlayan yeni konutlara taşınmak istemesi idi.

Yemen yetkilileri, ilk aşamada belli başlı tarihî yapıların korunmasını ve restorasyonunu hedeflemişler. Bu çalışmaları desteklemek amacıyla UNESCO, 1978 yılında Zafar Dhi Bin Camii'nin onarımı için 82 bin dolarlık bir yardımda bulundu. Ayrıca UNESCO, "Uygulama Planı" hazırlıkları için yapılan ön araştırmaya uzman ve danışman kadrosu tahsis etti.

UNESCO uzmanları, Yemenli yetkililerin yalnızca mimarî açıdan ele alınacak bir koruma programının kalıcı bir çözüm getirmeyeceği konusundaki görüşlerine tamamen katılmaktadırlar. Toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıyı da kapsamına alacak bir koruma programının beraberinde getirdiği teknik ve parasal sorunların altından bir ülkenin tek başına kalkamayacağı da açıktır. İşte bu nedenle, 1980 yılında yapılan UNESCO Genel Kurul toplantısında ayrıntılı bir onarım, koruma ve düzenleme faaliyetine elverecek bir teknik incelemenin yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

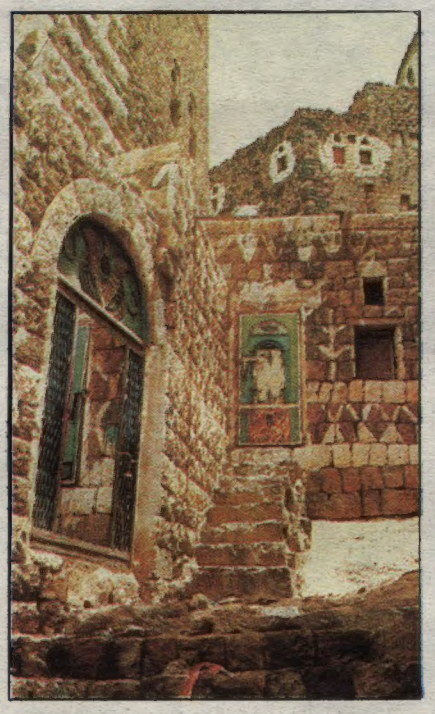

● *Sanaa'nın bu fotoğrafları Christopher Little'ın objektifindendir. Yemen'de, restorasyon sonrasında çok sayıda gezginin uğrağı haline gelen bu dar sokaklardaki tipik evlerin iç süslemeleri de olağanüstü güzelliktedir.*

Koruma programının başlıca iki boyutu var; biri yapıların fiziksel onarım ve koruması, diğeri eski şehre yeni bir işlev kazandırmak. Birinci boyuta ilişkin olarak, âcilen korumaya alınacak yapıların listesinde 19 camii, 27 medrese, 17 hamam ile 17 yapı yer almakta. İkinci boyut ele alınırken su sağlanması; sulama, kanalizasyon, aydınlanma, ulaşım, bahçelerin korunması, geleneksel zanaatların canlandırılması gibi çalışmaların yanı sıra, müze merkezleri ile kütüphaneler oluşturulması öngörülüyor. Bu konudaki çalışmalar sürdürülme aşamasında olduğu için, bunların maliyeti konusunda kesin bir rakam vermek oldukça güç. Ancak, Yemenli yöneticiler, devletin bu amaçla yarım milyon dolar tahsis edeceğini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, ulusul ve uluslararası kaynaklı yeni parasal olanaklar da araştırılmakta.

Eski çağlarda dünya harikalarından biri olarak nitelendirilen Marib barajı, Yemenlilerin o devirlerde eriştikleri ileri teknik beceri ve bilgilerin önemli bir kanıtı. Kenti çevreleyen surların 12 kapısından dördü açık bugün. "Küçük Kâbe" diye bilinen ve Habeşler tarafından VI. yüzyılda yaptırılan eski Hıristiyan Katedrali Kalis'in (veya Kulays) çehresi birbirini izleyen değişik hükümdarlar tarafından değiştirilmiş; şehir merkezindeki çifte minareli bir camii bu. Önemli saraylardan bir tanesi imamların ikametgâhı olan Bustan al-Mutavvakil'dir, diğeri ise Gumdan Sarayı.

Sanaa, yukarıda ancak birkaç örneği üzerinde kısaca durabildiğimiz, söz edebildiğimiz bu anıtsal birikimi siyasal mücadelelere sahne olan çok eski bir şehir olmasına borçlu. Sanaa çok eski bir şehir olmasına rağmen, ortaya çıkarılan Main ve Sebâ devirlerine ait kitâbelerde kesin bir tarihine rastlanmamakta, kökeninin Hiyerîler devrine dayandığı sanılmaktadır.

Yemen'deki yapıların en önemli özelliği, dünyanın başka hiçbir yerinde rastlanmayan bir üslûbu taşımaları. İslâm'ın kabulünden önce de derin izler bırakan uygarlıklar barındırmış olan bu topraklardaki yapılarda kollanan rahatlık ve zerafetten, iklime sadık kalma duyarlılığı ve kaygısından, yapı geleneklerinin oldukça eski olduğu anlaşılıyor.

Arşiv

Fustel de Coulanges

İlk Batı kentleri nasıl kuruldu?

Şehir (Cité) ve kent (Ville) eskilerin dilinde eşanlamlı kullanılmazdı. Şehir, ailelerin ve kabilelerin dinsel ve siyasal birliğini anlatırdı; kent ise, bu birliğin toplanma yeri, ocağı ve en önemlisi âyin yapılan kutsal yeriydi.

Kent denildiğinde, günümüzde karşımıza dikilen kentlerin uyandırdığı düşünce gelmemeli zihnimize. Birkaç ev inşa edildiğinde, bir köy; ev sayısı düzensiz arttığında bir kent çıkıveriyor karşımıza; işi bitirmek için, gerektiğinde bir hendek kazıyoruz çevresine, bir de surla çevirdik mi, tamam. Oysa, eskiler kentlerini kurmak için çok zaman harcamazlardı. Yapılar ve insanlar, sayıca artsın diye beklenmezdi. Bir kent bir seferde kurulurdu, tümü bir gün içinde.

Ancak, öncelikle şehrin oluşturulmuş olması gerekiyordu ve bu da işin en zahmetli ve çoğunlukla en çok vakit alan kısmı oluyordu. Bir kez aileler ve kabileler birleşmeye ve bir tek kültün üyesi olmaya karar verdiklerinde, vakit geçirmeden bu külte âyin yeri olacak ve sunaktaşını barındıracak bir kent kurulurdu. Bir kentin kuruluşu her zaman dinsel bir anlam taşırdı aynı zamanda.

Kurucunun özen gösterdiği ilk konu, yeni kentin kurulacağı yerdi. Bu seçim, çok ciddî ve tam kavmin kaderini belirleyecek bir karar olarak düşünüldüğünden, hep tanrılara bırakılırdı. Romulus Yunanlı olaydı, Delfi kâhininin görüşünü alırdı kuşkusuz; Samnite ise kutsal hayvanın, kurt ya da yeşil ağaçkakanın peşine düşerdi. Romulus bir Latin, Etrüsklerin yakını olduğundan; kâhinlerin bilimine inanırdı. Bu nedenle, tanrılardan kuşların uçuşuyla bir haber iletmelerini diledi. Tanrılar Palatin tepesini uygun buldular.

Temel atma günü geldiğinde, önce bir kurban verildi. Romulus yoldaşlarının ortasında duruyordu, bir çalı ateşi yakıldı ve herbiri bu hafif ateşin üzerinden atladı. Bu davranışın anlamı, yerine getirilecek görevden önce tüm kavmin arınma zorunluluğuydu. O zamanlar, kutsal ateşin her türlü fiziksel ve ahlâksal kiri arıtacağına inanılırdı.

Bu ilk tören bitip, tüm kavim büyük temel atma işine hazır hâle gelince, Romulus daire biçiminde küçük bir çukur kazdı. İçinde Alba kentinden getirdiği bir çanak toprağı serpti. Sonra yoldaşlarının herbiri geldikleri ülkelerden getirdikleri toprağı aynı yere serptiler. Bu davranış ise, burada anlatmamızı gerektirecek bir önem taşıyor. Palatin tepesinde buluşmazdan önce, bu insanlar ya Alba kentinde ya da komşu kentlerde otururlardı. Babaocakları o kentlerdi: Babalarının yaşadığı ve gömüldükleri yerler buralarıydı. Üstelik din, babaocağının bulunduğu ve kutsal ataların son uykularında olduğu toprakları terketmeyi yasaklamıştı. Böylece bu insanların her türlü saygısızlığı engelleyebilmek için yanlarında bir çanak toprak getirmeleri gerekmişti. Bu toprak, atalarının gömülü olduğu kutsal topraktı, atalarının ruhları bu toprağa karışmıştı ve ruhların kendisini temsil ediyordu. Kimse yanında toprağı ve ataları olmadan yer değiştiremezdi. Artık tören bittiğinde, yeni benimsediği bu yeri gösterip: "Burası da babalarımın toprağıdır, terra patrum, patria; burası vatanımdır artık, çünkü ailemin ruhu artık burada."

BİR TANIĞIN
SEYİR DEFTERİNDEN

"İstanbul ve Şairleri"

●Abidin Dino ve Yaşar Kemal, Dino'nun romancımızın yapıtı üzerine yaptığı resimlerin yer aldığı sergide görülüyor. Abidin Dino, yıllardır Paris'te Türk sanatının en ünlü temsilcisi olarak yaşıyor. Türk resminin en özgün sanatçılarından biri olarak bilinen Dino diğer sanat dallarıyla da yakından ilgilidir.

Şu konuda iyice anlaşalım: Şiir metin işidir, yazılı olanla ve yazıyla ilgilidir, başka şeyle ilgisi yoktur. Buysa okurun, şairin yaşamına kayıtsız kalmasına neden olmaz.

Kimi durumlarda yazılı olan ile yaşanmış olan arasına bir çizgi çekmek bile olası değildir. Nazım Hikmet gibi bir şairin imgeleri, kendisinin ya da zamanımızın tarihinden nasıl ayrı tutulabilir? Ya birbirlerinden bunca farklı ve şimdilerde Fransa'da yeni yeni keşfedilmeye başlanan diğer Türk şairlerine ne demeli? Kimdir bu insanlar? Nasıl bir özgün alanda böylesi çeşitli ve dikkat çekici şiirsel biçimler yaratmışlardır?

Bu insanların Türk toplumu içindeki yerlerini belirlemeye kesinkes yardımcı olabilecek bir unsuru, son yılların toplumsal ve siyasal koşullarını betimlemeye kalkışmaktansa, onların şiir uzamlarını, günlük yaşamlarını sarmalayan, böylece bir varoluş ve şiirsel yaratıya elverişli bir yaşam yaratan özgün çevreyle sınırlamayı göze alacağım.

Öncelikle belirtelim: Türkiye'de şiir alışılmış bir şeydir. Bin yıllık bir Anadolu geleneği (kırsal kesimde ve kentlerde), şiir dilinin biçimini bir iletişim aracı olarak ayrıcalıklı kılmıştı . İstanbul gibi bir şehirde, denizcilerin, dok işçilerinin dili, balıkçılarınki, izmaritin, tekirin ve kılıç balığının hakettiği itibarı, oldukça kalabalık bir abartılı imgeler demetiyle, şişinerek tecim konusu yapan balık satıcılarının dili, şiirsel bir doğaya sahiptir. Müşteri malı satın alırken, neredeyse onun kadar, hatta kimi kez ondan da fazla miktarda satıcının öfkeyle seslendirdiği imgelerin kalitesini de satın almaktadır.

Burada köylülerin ve göçerlerin (sözlü) şiiri konusuna değinmeyeceğim, ne de, bu şiirin başkaldırı gücünden, Nazım Hikmet'in ve dolaysız, arı bir dilin peşinde olan başka birçok zamandaş şairin şiirini etkileyen o özlem dolu vurgularından sözetmeyeceğim. Bir başka sorun daha: 1950'den bu yana devasa gecekondu bölgelerinin oluşması (büyük şehirlerin %50'sini meydana getiriyorlar) köylü dilini büyük şehirlerin bağrına tıkıvermiştir. Bugünün Tür şiiri her açıdan, azımsanmayacak ölçüde kentli bir doğaya sahiptir. Aslında bu özelliğini, bir zamanlar Fourier'nin geleceğin başkenti olarak nitelediği İstanbul metropolüne borçludur. İstanbul ve şairleri arasındaki ilişkiler çoğu zaman tutkulu olmuştur. Konya, Bursa, Edirne, Ankara gibi şehirler de Türk Edebiyatı'nda iz bırakmışlarsa da, şiiri dolu dolu yaşamak söz konusu olduğunda, şairler her zaman sabık Konstantinopolis'e dönmüşlerdir.

Bu konuda sayısız gerekçe vardır. Bana kalırsa olası açıklamalardan (en önemsizi de değil) biri de burasının coğrafi biçimlenişinde yatmaktadır.. Kimilerini şaşırtmak bahasına, bu şehrin aralık duran iki dudak biçimindeki kıyılarına yayılan anatomisinin kadın cinselliğine benzediğini söyleyeceğim. Tuzlu kıyılarının girinti-çıkıntıları, Karadeniz'den (ana deniz) gelen akıntılar yüzünden belli belirsiz ağır bir tempoda akan ve Marmara'ya yayıldıktan sonra, Ege'nin Sporad takımadalarında (bu isim de rastlantısal olmasa gerek) son bulan sular, benzerini hiçbir yerde görmediğim bir dizi coğrafi boşalım sürekliliğini oluşturur. Gerçek bu, İstanbul duyumsallığa götürüyor insanı.

Bir başka öğe: Şehir yedi tepeden meydana geliyor; bunlar sakinlerini bir mahalleden ötekine bayırlar çıkmaya, yokuşları yuvarlanırcasına inmeye zorlarlar; bu insanlar sanki yuvarlak hatlı dev bir kadın vücudunun üzerindeki Liliputlular gibidir. Altın Boynuz'un karşısında dikilen Galata ve Bayazıt kulelerinin, sayısız Bizans ve Osmanlı kubbesinin, minarelerin, Topkapı Sarayı'nın duvarlarıyla çevrilmiş Harem çekirdeğinin, Boğaziçi sularını yaran bir mahmuz gibi uzanan Sarayburnu'nun uyandırdığı çağrışımların imgeleri besbelli, hakkında yorumda bulunmama bile gerek yok. Geçelim.

Duyma, koku alma, dokunma, tad alma, görme duyularının bu güzelim İstanbul şehrinde —topoğrafyası yüzünden— sahip olduğu, akıllara durgunluk veren özelliklerini bilmeme rağmen listesini düzmeyeceğim. Zaten boşuna methiye düzmüş olurum, itiraf etmem gerek, şehir kırk yıldan bu yana beton darbeleriyle şekilsizleştirildi (zaçyağından beter); bunu beceren de, her aklına estiği yerde, her aklına esen yapıyı dikiveren etobur bir kentsoylu sınıf.

Güzel yine de bu şehir, çok güzel, öylesine çekici ki insan şehrin uğradığı felâketin boyutlarını unutma kertesine geliyor; özellikle ayrıntıları yutarak şehrin mucizevî varlığını alacakaranlıkta gösteriveren akşam inerken.

İyi de, tüm bu ayrıntılar ne işe yarar, diyeceksiniz, bunların şiirle ve şairlerle ne ilgisi var? Bence şiir-şehir olan bu yerde, şair kaçınılmaz bir biçimde şiire itiliyor. Hatta terimin kendisine, 'şiir yapısı'na ne demeli? Bu konuda da işin bir kısmı şehrin kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Şiir, birer gezginci dize halindeki kadınlar ve erkekler tarafından yaşanmaktadır. Mimikler, çağrı, kelime, tümce, karşılık verecek birini, uyak kurmak için dolaysız bir takas arar gibidir, diyesim geliyor. Dolmuşlar, Boğaziçi, Adalar ve Haliç vapurları, köprüler, sokak köşebaşları, pasajlar, açık-kapalı çarşılar, ritmin, imgenin ve zihinde kıvamlanan sanatın laboratuvarıdır. Şairin bu livarın suyuyla beslenmesi nasıl da kolay. Yaratma ânında, sıra kendine gelince de, icat etmeye başlıyor; tüm bir şehrin uyandırdığı düşlere kapılarak zincirlerinden kurtuluyor.

Şairin kapıldığı kimi saplantı konular ortada: Örnekse deniz, başka yerlerde olduğundan çok farklı yaşanan deniz ve Boğaziçi'nin daracık boğazından sonsuz geçişi. Burada, oluş eylemi çıplak gözle görünür, sular kaçar, geçer, kumsaatindeki kumdur sular. İşte o belirsiz sıkıntının sebebi, o yaşam ve ölüm saplantısının kaynağı; Dede Efendi'nin kendi devrinde yarı-gregoryen müziğiyle ifade ettiği söze dökülemeyen o melânkoli.

YAĞMA

Boğaz'ın bir kıyısında, aydınlık
Pencerelerde -her bulutun yolu-
Bir mevsim, seninle başbaşa kaldık,
Yaşadıkdı bir zaman İstanbul'u.

Akan suda kuş gibi gemilerle,
Eski evler ve tenha sokaklarla,
Şarkı gibilerle, düş gibilerle
Sarmaş dolaş... Olmaz gibi bir dünya.

Mutluluklar şehri bir İstanbul'du,
Şiirler, buluşmalar, aşklar... şimdi
Akşam olan bir gün gibi son buldu;
Ne şiir kaldı, ne aşk, ne beklenti.

Tığ gibi minareleriyle, kendi
Kendisinde güzel, tek, yüce, kutlu
Bir ölümsüzlükler, zaferler kenti
Bu gün yenilgilerle, yasla dolu.

Bir songün hali, bir taş taş üstüne;
Hem mide, hem ruhta bir açlık, ejder
Örneği saldırmada dörtbir yöne;
Toz, duman, inilti, akıntılar, çöpler...

Niçin geri geldik bunca yıl sonra?
Batık bir ülkeyi aramak gibi.
İşte gençliğimiz: ta uzaklara,
Çok uzaklara bak. Orada belki.

Boğaziçi, daha sağken gömülmek
İçin dönüşmüş beton mezarlara;
Bir hippi kız, bir deccal, şimdi Bebek
Koylarında ilham, arsız, farfara.

O güzelim aşkın vücudu yağma,
Şarkısı ne mahur beste, ne Itri...
Tenekeler çalıp çığlık çığlığa
Yarı bir sevişme, ayaküzeri

Ve ekmek kapanın elinde. Hayat
Haklı değil. Tanrı ve kul ortada.
Darağacında sallananlardan tut
Yargı kürsüsüne kadar yürü, taa...

Her şey değişiyor, kalbimiz bile,
Ama yüzyıllarla besli bir şehir
İnsan yaşamından daha da hızla
Bunca çabuk nasıl yok olabilir?

Hani o masal dünyası yalılar.
Hani o kayıklar ki kızca beyaz,
Hani o kadınlar ki sevdalılar,
Renk renk şemsiyeler altında bin yaz?

Ve o İstanbullular... doygun, uçuk,
Sanki bir gelecek tufandan haber
Almışlarcasına hep, çoluk çocuk,
Göksel gemilere binip gitmişler.

Ne kadar yalnızız şu akşam vakti,
Bir selâm bile yok artık verilen;
Anlamsız turistler gibiyiz şimdi
Kapalıçarşı'da sen, Köprü'de ben.

Ruhumuz Boğaz'da, o eski yerde,
Yeni akımları umursamadan,
Bir hayalet gibi pencerelerde
Ne denli beklese de... hiçbir zaman.

Bir Tanrı ve tarih güzeli, tabu;
Güneş ve sular mucizesi, bir giz...
Her zaman sonsuz elbet, İSTANBUL bu.
Körelen belki de biziz... kalbimiz.

AHMET MUHİP DRANAS

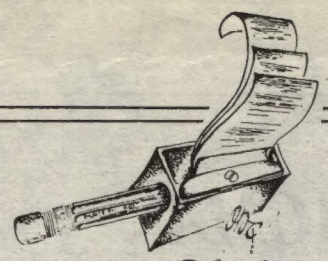

Hüsrev Tayla

1925'te Bursa'da doğdu. Yüksek tahsilini İst. D.G.S. Akademisi Mimarlık Bölümü'nde 1948'de bititerek, Y. mimarlık diploması aldı.

Askerlik hizmetinden sonra girdiği İst. Vakıflar Baş Müdürlüğü'nde 1957 senesine kadar restorasyon çalışmaları yaptı. 1957-1969 arasında gene eski eserlerin restorasyonlarını serbest mimar ve müteahhit olarak sürdürdü. 1969'da Kültür Bakanlığı'nda mimar olarak hizmet aldı ve 1972'de kurulan İstanbul Röleve ve Anıtlar Müdürlüğü'nü 1982 yılına kadar üstlendi. Halen aynı müdürlükte mimar olarak hizmet görmektedir. Bu arada o güne kadar önem verilmeyen Türk evlerinin restorasyonunu ele aldı. Bölgesi içinde bulunan çok değerli evlerin restorasyonunu başlattı.

1972'den beri Mimar Sinan Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Önemli mimari çalışmaları: Ankara Kocatepe Camii ve Külliyesi, Adana Parloş Fabrikaları Camii, İstanbul İbrahim Paşa Sarayı restorasyonudur.

İstanbul'un korunması için başlatılan UNESCO kampanyası üzerine düşünceler

Son günlerde, gazetelerde, çeşitli dergilerde, hatta televizyonda eski evlerimizin önem ve korunması konularında birçok haber, araştırma ve tartışma yayını görmekteyiz. Bu yayın sahiplerinin çeşitli meslek disiplinlerinden olması ayrıca dikkati çekicidir.

Çok değil, bundan on-on iki yıl evveline kadar, Birgi Çakırağa Konağı, Bursa Murat Evi (!) gibi iki elin parmak sayısını geçmeyen saray yavrusu niteliğindeki çok süslü ev ve konakların dışında kalan evlerimizin korunması gerekliliğini düşünen uzmanların sayısı bile üçü-beşi geçmiyordu. Eski eserlerimiz 1973 senesine kadar Sultan Abdülhamit zamanında çıkartılmış (Asar-ı Atika Nizamnamesi) ile korunmaya çalışılıyordu.

Çağdaş yöntemlerle hazırlandığını sandığımız imar planları ise tarihî şehirlerimizi korumak değil, yok etmek için sanki özellikle düzenleniyordu. Hatta bu sorumsuzca davranış günümüzde de sürdürülmekte ve Urfa'da yeni açılmak istenen, aslında gereksiz geniş bir yol için on-on iki çok değerli ev yok edilmeye çalışılmaktadır. Bu uğurda hizmetleri sona ermiş olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na olduğu gibi, yeniden çalışmaya başlamış olan Taşınmaz Kültür Varlıkları Yüksek Kurulu'na da ağır baskılar yapılmış ve yapılmaktadır.

Buna karşılık Ankara'nın yeni gelişmekte olduğu Cumhuriyetimizin ilk yıllarında, Ankara imar planını hazırlayan Yansen ile 1957'de kapalıçarşı yangınından sonra Bursa imar planını hazırlayan Piçinato tarihî şehir merkezleri olan kale içlerini (protokol alanı) ismi ile koruma kapsamına almışlardır.

Uzun uğraşlardan sonra 1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu yürürlüğe girdi. 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'nden sonra çıkan bu ilk kanun, yasamızdaki büyük bir boşluğu doldururken çok yeni iki esası ve kavramı da beraberinde getiriyordu:

a) Yalnız padişah sarayları, paşa konak ve yalıları değil, halkımızın da içinde yaşadığı evler korunacaktır.

b) Tarihî şehir ve şehir merkezleri (SİT) korunacaktır.

● *1900'lerde çekilmiş bir Bursa fotoğrafı.*

● *Hemen hemen aynı açıdan Bursa'nın yakın tarihteki görünümü.*

● *Bursa'nın geleneksel şehir dokusu bütünüyle yok olma yolundadır.*

Bizde, eski eserler ve tarihî şehirler yasa ile güvence altına alınmaya çalışılırken, çoktan bilinçlenmiş olan Avrupa 1975 yılını "geçmişimizin geleceği" sloganı ile MİMARÎ MİRAS yılı ilân ediyordu. Böylece II. Dünya Savaşı ve sanayi patlamasının getirdiği hızlı kentleşmenin harab ettiği, yer yer yok ettiği tarihî şehirlerini zaten onarır, bazen âdeta yeniden yaparken, 1975'te bu bilincin yoğunlaştığı, mimarî mirasın kamuya mal edildiği, gayretlere gayret katmanın, yozlaştırmadan korumanın yöntemlerinin geliştirildiği bir kültür yılı yaşanıyordu.

1975 yılında memleketimizde de bazı çabalar gösterildi. Yazılar yazıldı, sergiler açıldı, seminer ve sempozyumlar düzenlendi: Ancak bunlar elbette yeterli değildi. Gerek halk, gerekse kamu kuruluşlarından olumlu bir tepki görülmemiş olması bu düşüncemizi doğrulamakta idi. Ama bu da doğaldı. Zira uzun, bilinçli ve yeterli bir eğitimle varılabilecek bir koruma kültürü düzeyine bir senelik yetersiz çabalarla ulaşmak elbette mümkün olamazdı.

YİTİRDİĞİMİZ ÜÇ BAŞKENT OLAYI

Çeşitli sebeplerle başlayan kırdan kente akın ve göçler, bütün şehirlerimizi hazırlıksız ve plansız yakaladı. Önceleri şehirlerin çevrelerinde başlayan ve derme çatma bir şekilde oluşan gecekondular, zaman içinde belediyelerin ve politikanın da göz yumması ile memleketimizin en başta gelen dertlerinden biri halini aldı. Derme çatma barakalar halinde başlayan gecekondular, giderek üç-dört katlı apartman halini almaya başladı.

Diğer yönden tarihî şehir merkezlerinde bir başka dram oynanmaya başlıyordu. Bilinçsiz yapılmış imar planları ve imar talimatları da ilerde katliam haline dönüşecek bu ev kırımının yasal dayanakları olarak kullanılıyordu. Spekülatörler için şehir merkezindeki, eski püsküleşmiş tahta evlere bir iki daire vererek gökdelenler dikmek ve birçok milyonlar kazanmak elbette çok cazip idi. Yeterli parası olmayan o evlerin sahipleri için de bu bir devlet kuşu idi. Artık bütün ahşap ev sahipleri, pamuk prenses gibi kendilerini kurtaracak bir prens-müteahhit gözlüyordu.

Zamanla verilen bir iki daire %50 hisseye kadar çıkmasına rağmen iş gene kârlı ve yıkım gene hızlı sürüyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun iki büyük başkentini işte böyle kaybettik. Artık Selimiye Camii Edirne'nin o nazlı romantik evlerinin arasında Türklüğün simgesi olan ihtişamı ile yükselemiyor, o canım minareler, taşlaşmış Edirne'nin yüksek apartmanları arasından görünebilmek için başını yükseltmeye çalışıyordu.

Uludağ'a yaslanmış, Orhan'ların, Murat'ların, Yıldırım'ların, Çelebi'lerin eşsiz eserleri ile mühürlenmiş, doğa ile içiçe yaşayan Yeşil Bursa huzurun ve güzelliğin hüküm sürdüğü bir Türk şehri idi.

Artık o Yeşil Bursa da yok. Bereketin kaynağı olan Bursa Ovası getirilen ağır sanayi ile bütün değerlerini yitirirken, tarihî Bursa üç-dört senede yok edildi. Yerine, Uludağ'a yaslanan değil, Uludağ eteklerini çökerten taştan bir kent oluşturuldu. Bu tahribe spekülatör inşaatçılar kadar, plansızlık ve tarihî SİT ilân edilmesine rağmen oy peşindeki belediye başkanları da yardımcı oldular, hatta körüklediler.

Elbette üçüncü başkent de bu hastalıktan kurtulamayacaktı. Yalnız Türkiye'nin değil, doğa ve tarihî değerleri ile dünyanın en önde gelen şehirlerinden biri olan İstanbul'da yapsatçıların altın madeni olarak, yıkılacak, kazılacak ve yerine yeni, âlelâde, modern (!) bir şehir oluşturulacaktı. Bundan samimi olarak memnun olan, bunu bir gelişim, bir medeniyet örneği olarak görenler de çoktu tabiî.

Aslında hiçbir şehir ebediyen kurulduğu gibi kalamaz. Mutlaka gelişecek, çağın yeni şartlarına göre yeni görünümlere bürünecek, çağdaşlığın tadına varacak, çağının nimetlerinden yararlanacaktır.

Ancak bütün bunlar nasıl olacaktı? Acaba yepyeni, çağdaş bir şehir yaratmak uğruna, eski tarihî şehri bir süngerle silip, apartmanları onlardan boş kalan yerlere dizivermek yeterli mi, doğru mu olacaktı?

Biz galiba hiç düşünmeden bunu yaptık ve şimdi karşısına geçip bakıyor ve beğenmiyoruz.

NEYİ, NİÇİN VE NASIL KORUMALIYIZ?

Aslında biz hatalı tutumu baştan beri sürdürüyoruz. İstanbul'umuzun şirin ahşap evlerinin, o füsunkâr sokaklarının, yok edilmesinden önce değil, yok edilirken de değil, günümüzde bile kültür varlıklarının tesbitini, tescilini yapmış değiliz. Hâlâ NEYİ koruyacağımızı bilmiyoruz. Kültür Bakanlığı'nın çok kısıtlı imkânları ile İstanbul'un yüzde yetmişinin koruma envanteri yapılmamıştır.

Tarihî evlerimizi, ahşap konaklarımızı, yalılarımızı korumanın yararlarını uzmanların kendi aralarında konuşmaları, halkın büyük bir kesiminin bilmedikleri, okumadıkları dergilerde makaleler yazılması, zaman zaman gazetelerde hissî, romantik resimler ve yazılar yazılması, ağıtlar yakılması yeterli değilir.

Bilimsel ve yoğun bir eğitim kampanyası açmak, korumanın, sosyal, ekonomik, tarihî ve millî yönlerden yararlarının açıklanması, anlatılması gerekmektedir. Yalnız kamu yöneticileri değil, halk da bu eserlerin NİÇİN korunduğunun bilincinde olmalıdır.

1710 sayılı Eski Eserler Yasası da, yerine getirilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası da eski eserlerin korunmasının zorunlu olduğunu ve bunların yok edilmesinin veya tahribinin suç olduğunu söylüyor.

Ancak, koru demekle korumak elbette mümkün değildir. Neyi, niçin koruyacağımızı bilmek de yeterli değildir. NASIL korunacağını bilmek de gereklidir. Nitekim her iki yasada da devletin bu konuda nasıl yardım edeceğini belirten maddeler vardır. Ancak bugüne kadar bu mekanizma işletilmemiştir.

Koruma yalnız devletin yapacağı yardımla da sağlanamaz. Bu konu da bir planlama, örgütlenme ve eğitim işidir.

AVRUPA KONSEYİ VE UNESCO

Biz hummalı bir çaba ile tarihî İstanbul'u yok etmeye uğraşır, Prost'un 1935'lerde koyduğu (kırk rakımı) sınırını çoktan parçalamış göklere doğru yükselirken, AVRUPA KONSEYİ 1976 yılında İstanbul'u Avrupa'nın öncelikle korunacak tarihî şehri olarak kabul ediyordu.

Bu çok sevindirici ve umut verici karardan kısa bir zaman sonra 1979'da UNESCO ile Türkiye Dışişleri Bakanlığı arasında "İstanbul tarihî SİT'lerinin korunması" projesi imzalanıyordu.

UNESCO Genel Sekreteri Amadau M'Bow'un 10 Mayıs 1983 günü İstanbul'da düzenlediği basın toplantısı ile uluslararası kampanya resmen başlamıştır.

Bu kampanyanın amacına ulaşması için ilgili bütün kamu kuruluşlarının, yurt içinde ve yurt dışında İstanbul'u ve yurdumuzu en iyi şekilde tanıtarak kampanyanın amacını açıklamak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklarına inanıyoruz.

Kamu kuruluşlarımız kendi görevlerini yaparken bizler de tek tek bu kampanyaya katılmalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti ve günümüzün kültür başkenti olan İstanbul'un korunması için, hepimiz, kendi gücümüz, bilgimiz ve imkânlarımızla bu kampanyaya bir şeyler vermeli, eklemeliyiz.

Bu gün birçokları için hayal diye nitelendirilecek bu olay devlet ve milletin el ele vermesi ile mutlaka gerçekleşecektir.

İstanbul'un korunmasına gelecek yurt dışı katkılar elbette önemlidir ve sevindiricidir. Ancak bizim İstanbul'umuzu bizim korumamızın vereceği lezzet ve zevki düşünüyor musunuz?

Yaşlı İstanbul için genç düşler (8)

Abdullah Öğülmüş

Ayazağa'da, İstanbul Teknik Üniversitesi ile Büyükdere'deki Olimpiyat Köyü arasında kurulan hayvanat bahçesinin benzeri ne Avrupa'da ne de Ortadoğu ülkelerinde vardı. Bu nedenle de bahçeyi gezenlerin çoğu Avrupalı ya da Ortadoğuluydu.

Ayrıca, Türkiye Eğitim Ofisi değişik kent, ilçe ve köylerden her gün otobüslerle 1000 öğrenciyi hayvanat bahçesine getirerek gezdiriyordu.

İnsanların otomobil ve otobüsleriyle dolaştığı hayvanat bahçesinde, hayvanlar özgür dolaşıyorlardı. Bahçe içindeki yapay göllerden ikisi deniz suyu ile doldurulmuş, birinin içinde erkekli dişili iki balina, ötekinde ise sekiz tane yunusbalığı vardı. Bu göllerin arasındaki yapay bataklıkta ise timsahlar ve bataklık kuşları, yaban ördekleri ve kazları dolaşıyordu.

Filler, kaplanlar, aslanlar, zebralar, su aygırları, develer, ayılar, devekuşları, kangurular, geyikler, karacalar, zürafalar lamalar, atlar ve eşeklerin gözetim altında doğal yaşamlarına bırakıldığı hayvanat bahçesinin yapay derecikle-rinde kunduzlar, alabalıklar, ağaçlarında ise sincaplar, sansarlar, maymunlar dolaşıyor, sülünler, kanaryalar, keklikler, güvercinler uçuşuyordu.

Olimpiyatlar için köye gelen onbinlerce yabancı, hayvanat bahçesine uğramadan geçemiyor, İstanbul'a doğal ve tarihî güzellikler için gelen turistler için de özel olarak hayvanat bahçesi turları düzenleniyordu.

...Düşüme göre, bölge bölge kurtarılan İstanbul'a yaraşır biçimde kurulan hayvanat bahçesinin geliri oldukça yüksekti, gelirin bir bölümüyle hayvanların üremeleri ve beslenmeleri sağlanıyor, bir bölümüyle de Türkiye'nin uygun başka bölgelerinde de doğal üreme alanları kurulması için proje çalışmaları sürdürülüyordu.

Büyükdere ve Bilezikçi Çiftliği üzerinde kurulan Olimpiyat Köyü ve köyün bahçesi durumuna getirilen Belgrad Ormanı, dünya çocuklarına açılan hayvanat bahçesi bitişiğinde, İstanbul Teknik Üniversitesi ile Harp Akademileri Kampüsü, sanayiden arındırılmış Levent bölgesi ile bu yöre şiirler gibi güzeldi.

Sporu ve doğayı sevenler için düzenlenen bu bölge, kimbilir başka ne gibi güzellikleri getirecek, belki de çocuklar, bu yöreyi korumakla kalmayıp, daha da geliştirip güzelleştirecekti.

ŞEHİR, TARİH, KÜLTÜR

Nezih Başgelen'in Turing Kurumu dergisinin son sayısında ilk bölümü yayımlanan "Yeşilköy" araştırmasını okuyunca bir kez daha anladım: İstanbul efsanesini kuşatmak için semt monografileri hazırlamak artık zorunlu. Bu, Üsküdar gibi bir semt için, inanılmaz boyutlara ulaşabilir: İbrahim Hakkı Konyalı'nın önemli bir ana kaynak olmakla birlikte ne kadar yetersiz kaldığı açıklık taşıyan "Üsküdar Tarihi" de gösteriyor ki bu tür geniş alana yayılan semtler için işbirliği gerekiidir. Ama ne olursa olsun, belki bir ana komitenin saptayacağı ölçütlere dayanan, bu komitenin genel denetiminde hazırlanacak semt monografileri, tıpkı yüzyıl başının panoramik kartpostalları gibi, efsaneyi bütünlüğünde görmeyi kolaylaştırabilir. Bu bütünlükten kalkarak daha sonra ayrıntılara girmek daha sağduyulu bir tavır olacaktır.

Monografi konusu olabilecek bir şey daha var: "İstanbullu"lar. Kimdir İstanbullu? Benim gözümde, her şeyden önce şehir bilinci gelişmiş, içinde yaşadığı şehre sevdalanmış kişiler belli bir şehrin gerçek hemşerisi sayılabilir; yoksa, nice dokuz göbekten İstanbullunun böyle bir bilinçten yoksun olduğuna tanık oluyoruz, neye yarar onların ve atalarının İstanbul kütüklerine yazılmış olması.

Kimlerden başlanabilir peki, böyle bir diziye? Bu da bir komitenin oluşturabileceği bir listedir aslında. Ama, açık olan, İstanbul'u simgeleyen insanların değişik toplumsal konum ve katmanlardan geldiğidir; padişah, vezir, şeyhülislâm da olabilir bu İstanbullu, şair, mimar, tarihçi de.

Böyle bir diziye zamanla daha değişik katmanların İstanbul açısından önem taşıyan temsilcileri de katılmalıdır: Yeniçerisi, tulumbacısı, yosması, cellâdı, bahçıvan ya da lokantacısı günü gelmiş, şehrin tarihsel dinamiği içinde büyük önem taşıyan bir jest ve sembol mantığının ortasında ağırlığını duyurmuştur. Osmanlının ulusal, dinsel, hatta cinsel farklılıklara ne ölçüde saygı duyduğu unutulmazsa, İstanbullular arasında Yahudileri, Rumları, Ermenileri, İtalyanları, Arapları, Arnavutları, daha nicelerini bu dizide görmek gerekecektir. Öyle ya, İncicyan'ı ya da D'Aronco'yu hemşeri saymamak elde midir?

Bu diziye, birkaç kitapta ancak bütünlenebilecek bir de "Adsızlar ordusu" üyelerini, bir başka deyişle "Meçhul İstanbullu"ları eklemek gerekir. Süheyl Ünver'in fetih günlerinin adsızları üzerine yazdığı kitap iyi bir çıkış noktası sayılabilir. İstanbullunun tanımı belki de en kolay onların aracılığı ile yapılacaktır.

Enis Batur

Profil

Mimar Kemalettin Bey

1870 yılında Üsküdar'da doğan Kemalettin Bey, Şemsülmaarif ve Numunei Terakki okullarında okudu. 1891'de Mühendis Mektebini bitirdi ve mimar oldu. Bir süre Almanya'da okuduktan sonra İstanbul'a gelerek Mühendis Okulu'nda öğretmenlik yaptı. Seraskerlik Dairesi Başmimarı ve Evkaf Nezareti inşaat müdürü oldu. Mescid-ül Aksa'yı başarıyla onardı ve İngiliz Kraliyet Mimarlar Enstitüsü'ne üye seçildi. Bostancı, Bebek, Yeşilköy ve Kutlutepe Camileri'ni ve Çamlıca Kız Lisesi, Sultan Reşat Türbesi, Gazi Eğitim Enstitüsü binası, 1., 2., 3., 4., Vakıf Hanlarını ve Ankara Demiryolları Müdürlüğü binalarını yaptı. 1927 yılında Ankara'da öldü.

Bir kitap

Asırlar boyunca İstanbul/ Halûk Şehsuvaroğlu

Yaklaşık 30 yıl önce Cumhuriyet gazetesinin ilâvesi olarak yayınlanan ve sonradan birkaç kitap büyüklüğünde olduğu anlaşılan bu eseri hazırlayan Halûk Y. Şehsuvaroğlu.
Yazarın İstanbul camilerinden, türbelerine, eski kıyafetlerden, nakil vasıtalarına, padişahlara sunulan hediyelerden, götürülen eserlere, İstanbul için söylenen sözlerden, İstanbullu ünlülerin portrelerine dek geniş bir alanı taradığı kitapta, tüm konuların tarihsel hikâyeler içinde anlatıldığını görüyoruz. İşin ilginç yanı, editör görünümündeki Şehsuvaroğlu'nun bu yazıların neredeyse tümünü bizzat kaleme almış olması.
Kitabın değeri hakkında bir fikir verebilmek için, İstanbul hakkında yazılan birçok kitapta bu kaynaktan geniş bir biçimde yararlanıldığını da belirtelim.

Şehir anahtarları

Türbe

Eskiden ünlü kimseler için yaptırılan ve içinde o kimselerin mezarı bulunan, mimarî açıdan değerli yapılardır. Selçuklularda rastlanan **türbe** biçimleri, dört köşe ve silindir olup kesme süslemeli kesme taşlarla yapılmıştır. İznik ve Bursa'daki ilk Osmanlı **türbe** örnekleri altı ve sekiz köşeli ve çini süslemeli olarak Selçuklu mimarisinden ayrılır.

Değişen İstanbul için albümler VIII

Yıldız Sarayı XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapıldı.
Sarayı bütünleyen köşkler ve bahçelerle İstanbul'a yetkin bir armağan sunuldu.
Oysa yüzyıl başında inanılması güç bir terkedilmişliğe büründü Yıldız cenneti.
İçinde yalnızca şehrin ayak takımının barınabildiği,
hemen her gün emniyet görevlilerini ilgilendiren olayların patlak verdiği loş,
biraz da uğursuz bir anlam kazanmıştı o görkemli koru.
Bir zamanlar şehrin, belki de dünyanın en "nadide" bitkilerinin,
çiçeklerinin yetiştiği;
olağanüstü güzellikte kuşların
dört bir yanında gezindiği
Şark Disneyland'ı artık sinsi
otların ve puhu kuşlarının
ikamet ettiği bir hayaletler
bahçesiydi. Bugün bu
karabasan görünümünden geniş
ölçüde kurtulmuş durumdayız.
Cumartesi ya da pazar günü
Yıldız Parkı her kesimden
insanla dolup taşmakta,
Malta Köşkü'nde ya da
yakınındaki seralarda
her hafta birkaç bin İstanbulu ve
gezgin alabildiğine dinlendirici bir
hafta sonu geçirme olanağını
bulmaktadır. Turing ve Otomobil
Kurumu'na borçlu olduğumuz
bu değişime sahip çıkmalı,
Yıldız'ın bütünlüğünde
benzeri üslûpta ve işlevde bir
çalışmanın başlatılmasına
ön ayak olmalıyız.
Tarihî ve doğal
çevre bilincine sahip olmak,
yanda küçük bir
örneğini sunduğumuz
(her yıl sayısız
lamba kırılmakta,
parktan çöp tenekeleri
ve sıralar çalınmaktadır!)
yıkıcı anlayışa
karşı tavır almakla başlar.
Bir sonraki aşamada,
yeni düzenlemeler
önerebiliriz ancak.